

ELINA LUOTONEN

Ouran karit

Merikarvian saaristorannikko paikallisessa ympäristötietämyksessä

Lähiympäristössään säännöllisesti liikkuvat ihmiset kiinnittävät herkästi huomiota alueen muutoksiin. Tässä artikkelissa käsitellään Merikarvian Ouran saaristossa 1930-luvun jälkeen tapahtuneita ympäristömuutoksia alueen vapaa-ajankalastajien paikallisen tietämyksen näkökulmasta.

Selkämerellä

”Meidän kannalta on paras kalasää semmonen, kun tuuli menee auringon kanssa ympäri... Eli että aamulla tuulee leppeästi auringonnousun suunnasta itäkaakosta, päivällä tyyntyy hiukan ja illalla puhaltelee taas semmoista kahdeksaa-kymmentä metriä sekunnista luoteesta, sieltä minne aurinko yöksi painuu. Silloin pysyy vedet kirkkaina ja raikkaina. Mutta jos se puhaltaa pitempään yhtäjaksoisesti tuolta etelästä tai kaakosta niin kaikki Kokemäenjoen saastat virtaa tänne. Sen ihan näkee kun vesi mustenee ja sakenee – ja kalat lähtee pakoon, kaikkoaa rannoilta niin että on melkein yhtä tyhjän kanssa pyytöjään meressä makuuttaa.”¹

Näin kuvailivat 1970-luvulla meriympäristöään merikarvialaiset kalastajaveljekset Mikko, Samuli ja Eero Veneranta. Kaikki kolme ovat jo siirtyneet kirkkaammille kala-apajille, mutta veljesten ajatukset osoittavat, että ympäristön tarkkailu on aina ollut olennainen osa kalastusta. Moderneja kaikuluotaimia ja muita paikannuslaitteita omistamaton kalastaja päätelee kalojen liikkeitä tuulia, ilmanpainetta, sääoloja, virtauksia, pinnanmuotoja ja muuta luontoa tarkkaillen. Näin tarkkoja havaintoja tekevät ihmiset kiinnittävät herkästi huomiota myös ympäristömuutoksiin.

Käsittelen Itämeren ympäristöhistoriaa keskittyen Selkämeren rannikkoasutuksen

muistitietoon.² Tutkimusalueeni on Merikarvian merialueella sijaitseva Ouran saaristo. Pyrin selvittämään millaista ympäristötietämystä paikallisella kalastusta harrastavalla yhteisöllä on meriympäristössä tapahtuneista muutoksista ja niiden vaikutuksista. Olen haastatellut vuosina 2004–05 kahdeksaa merikarvialaista kalamiestä, jotka käyvät yhä lähes päivittäin merellä.³ Vanhin haastateltavistani on syntynyt vuonna 1920 ja nuorin vuonna 1955. Kaksi kahdeksasta haastateltavasta on ollut aikoinaan ammatikalastajia, mutta haastatteluhetkellä kaikki harjoittivat kalastusta vain omiin tarpeisiinsa ilman moderneja havaintolaitteita. Voidaan sanoa, että vapaa-ajankalastajat käyvät merellä omasta tahdostaan, eivät ammatin velvoittamana, eivätkä he arvota ympäristömuutoksia yhtä vahvasti taloudellisen toimeentulon näkökulmasta kuin amatikseen kalastava voisi ehkä tehdä. Haastatteluaineistoni kattaa ajanjakson 1930-luvulta tähän päivään.

Vapaa-ajankalastajat eivät halunneet nimiänsä julkaistavan tämän artikkelin yhteydessä. Yksi haastateltavista jopa kielsi haastattelun nauhoittamisen. Piiloutuminen nimettömyyden suojaan kertoo mielestäni paikallisen ympäristötietämyksen heikosta asemasta julkisessa keskustelussa. Uskon, että haastateltavat kokivat, ettei heidän sanomisilleen annettaisi julkisesti paljoakaan arvoa. Tästä huolimatta haastateltavat suhtautuivat ympäristöhavainnoista kertomiin kuitenkin hyvin myönteisesti jakaen kokemuksiaan niin auliisti, että keskimäärin haastattelut kestivät kolmisen tuntia. Kaikkiaan haastatteluaineistoa kertyi 17 tuntia.

Tässä artikkelissa kysyn Merikarvian Ourassa liikkuvilta vapaa-ajankalastajilta, mitä

1. Matti A. Pitkänen & Ilkka Pitkänen (1978) *Merikalastajat. Saastetta ja soraa*, Espoo: Weilin + Göös.

2. Tutkimuksesta yleisesti ks. Outi Fingerroos & Riina Haanpää & Anne Heimo & Ulla-Maija Peltonen (2006) *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

3. Merikarvialaisten vapaa-ajankalastajien haastattelut on tehty 26.1.2004–3.11.2005. Seitsemän haastattelua tallensin nauhurille, josta translitteroin ne. Tallenteet ja muistiinpanot ovat hallussani. Viitteisiin olen merkinnyt haastateltavat ikäjärjestyksessä siten, että vanhin haastateltavani on haastateltava numero yksi ja nuorin numero kahdeksan.

meriympäristölle heidän mielestään on heidän elinaikanaan tapahtunut. En etsi haastateltavieni paikallisesta ympäristötietämyksestä oikeita tai vääriä käsityksiä vertaamalla niitä asiantuntijatietoon, vaan lähtökohdani on se, että kaikki haastateltavieni kerrotut asiat kuvaavat todellisuutta. Vastaukset ovat haastateltavien tulkintoja paikallisen meriympäristön tilasta ja sen muutoksista. Yksilöllisten näkemysten ja kuvausten havainnollistamiseksi esitän suoria lainauksia heidän vastauksistaan.

Paikallinen ympäristötietämys

Suomenkielen tieto on monimerkityksinen sana, joka vastaa muun muassa englanninkielisiä sanoja *knowledge*, *information* ja *data*. Michel Foucault käyttää ranskankielisiä termejä *connaissance* ja *savoir*, joista ensimmäinen vastannee suomen tietoa ja jälkimmäinen suomenkielen tietämystä.⁴ Määrittelen tiedon tulkituiksi, sisäistetyiksi käsityksiksi todellisuudesta. Tietämyksessä sen sijaan yksilön kokemukset, sukupolvien mukana kulkeva peritty hiljainen tieto ja luettu tieto yhdistyvät.

Paikallisella ympäristötietämyksellä tarkoitan sitä ruohonjuuritason tietotaitoa, jota yksilö tarvitsee selviytyäkseen jatkuvasti muuttuvassa ympäristössä. Paikallinen ympäristötietämys ei liity pelkästään luonnonympäristöön ja käytössä olevaan tekniikkaan vaan se käsittää myös kulttuurisen ympäristön, jolloin se sisältää paikallishistoriaan ja alueen sosiaaliin rakenteisiin niveltäviä tietoja ja tunteita. Paikallinen ympäristötietämys heijastaa yksilöiden omia kokemuksia ja tulkintoja, paikallisten asukkaiden ajattelutapoja sekä tiedotusvälineiden kautta omaksuttuja yleisempiä käsityksiä.⁵

Paikallista ympäristötietämystä ei ole ollut helppo rinnastaa niin sanottuun tiedeasiantuntijuuteen. Tiedeyhteisön näkökulmasta puutteita on paikallisen ympäristötietämyksen mitattavuudessa sekä akateemisten käsitteiden ja kieliasun noudattamisessa. Paikallisen tietämyksen haltijat ovat puolestaan saattaneet kokea tiedeyhteisön olevan kykenemätön arvioimaan heidän tietämyksensä tasoa, joka perustuu pitkäaikaiseen havainnointiin, ei ”kirjatietoon”.⁶

Suomalainen kalastuskulttuurin tutkimus on keskittynyt lähinnä talonpoikais- ja ammattikalastuksen historiaan sekä kalatalouden muutoksiin.⁷ Paikallisesta ympäristötietämyksestä on julkaistu suomeksi hyvin harvoja tutkimuksia. Satakuntalaisen kalastajan Into Sandbergin merkintöihin perustuva kirja *Kalastaja ilman merta* on alan klassikko. Pekka Salmen toimittama *Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien ballinnassa* on tähän mennessä ainoa suomalaisen kalastuskulttuurin paikalliseen ympäristötietämykseen keskittyvä laajempi teos.⁸

Paikallisen ympäristötietämyksen tutkimus on erityisen tärkeää Suomen kaltaisissa teollisissa yhteiskunnissa, joissa arvostetaan tieteellistä tietoa, mutta joissa samalla koetaan ekologista turvattomuutta. Ymmär-

4. Michel Foucault (2002) *Archeology of knowledge*, London: Routledge, 16–17.

5. Christoph Antweiler (2004) 'Local knowledge theory and methods. An urban model from Indonesia', teoksessa Alan Bicker & Paul Sillitoe & Johan Pottier, (toim.) *Investigating local knowledge. New directions, new approaches*, Great Britain: Gateshead, 3, 10–12, 15–16. Kanadassa ympäristötietämyksen käsitteestä käytetään nimitystä 'local ecological knowledge', joka viittaa paikallisesti syntyneeseen ympäristötietoon, tai 'indigenous knowledge', joka viittaa tietyn etnisen ryhmän ylisukupolisesti syntyneeseen tietämykseen.

6. Gadgil Madhav & Per Olsson & Fikret Berkes & Carl Folke (2003) 'Exploring the role of local ecological knowledge in ecosystem management: three case studies', teoksessa Fikret Berkes & Johan Colding & Carl Folke *Navigating social-ecological systems. Building resilience for complexity and change*, Cambridge: Cambridge University Press, 201.

7. Ks. mm. Outi Tuomi-Nikula (1982) *Keskijohjalaisen kalastajan vuosi Keski-Pohjanmaan suomenkielisen rannikon ammattimaisen kalastuksen ja hylkeenpyynnin muuttuminen 1800- ja 1900-luvulla*, Kansatieteellinen arkisto; 32. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys; Erland Eklund (1994) *Kustfiskare och kustfiske i Finland under den industriella epoken Studier i en yrkesgrupps yttre villkor, sociala skiktning och organisation 1860–1970*, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, forskningsinstitutet: Helsingfors; Ari Lappalainen (1998) *Kalastuskulttuuri muuttuvassa yhteiskunnassa. Etnologinen analyysi kalastuskulttuurin muuttumisesta Pohjois-Karjalan Höytiäisellä 1890-luvulta 1990-luvulle*, Kalastusmuseoyhdistys ry. Julkaisuja 13. Vammala.

8. Markku Saiha & Juha Virkkunen (1986) *Kalastaja ilman merta. Into Sandbergin elämää ja kynänjälkeä*, Porvoo: WSOY; Pekka Salmi (toim.) (2001) *Paikallinen tieto, asiantuntijuus ja vuorovaikutus kalavesien ballinnassa*, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen julkaisu 177, Helsinki.

tääksemme, miten ympäristöongelmat sekä niihin suhtautuminen ovat aikojen myötä kehittyneet, meidän on lähestyttävä niitä myös arkipäivän tasolta ja paikallisesta näkökulmasta.⁹

Merikarvian Oura

Noin 3800 asukkaan Merikarvia on Satakunnan pohjoisin rannikkokunta, jonka pinta-alasta puolet on merta. Merikarvian merialue rajautuu Selkämeren ulapalle ja siellä on noin 1200 saarta, luotoa ja karia. Kunnan merialueella sijaitsee myös manteeesta selkeästi erillään oleva Ouran saariyhmä, joka on pinta-alaltaan noin 30 km². Ouraan kuuluu noin kaksikymmentä isoa saarta sekä lukemattomia kivisiä luotoja ja kareja.¹⁰ Louhikkoisuus ja nopea maankohoaminen, noin seitsemän millimetriä vuodessa, asettavat haasteita myös haastattelemilleni saariston vapaa-ajankalastajille: ”Potkureita menee aina joka kesä [nauraal]. Semmosella reitillä kato missä ei oo ennen menty.”¹¹

Nykyään Ouran saaristo on luontoarvoiltaan yksi Satakunnan merkittävimmistä vapaa-ajankalastuksen ja meriluonnon virkistyskäytön alueista. Ouran erityisyyttä arvostetaan ja pyritään suojelemaan niin paikallisella kuin valtakunnallisellakin tasolla. Satakunnan seutukaavassa Oura luokitellaan kokonaan suojelualueeksi¹² ja suuria osia saariston arvokkaasta meriluonnosta on pyritty säilyttämään valtakunnallisen rantojensuojeluohjelman avulla. Luontotyypeiltään monimuotoisena ja uhanalaisena alueena Ouran saaristo on valittu kansalliseksi suojelualueeksi Natura 2000 -verkoostoon ja sitä on esitetty äänimaisemaltaan maakunnallisesti merkittäväksi luonnonrauha-alueeksi.¹³ Museovirasto puolestaan määrittelee Ouran saariston valtakunnallisesti merkittäväksi kulttuurihistorialliseksi kokonaisuudeksi, jonka saarista löytyy useita vanhoja kalamajoja. Tulevaisuudessa Ouran saaristo saattaa olla osa suunnitteilla olevaa Selkämeren kansallispuistoa.¹⁴

”Saasteiden kirnu”

Ennen 1900-luvun puoliväliä Merikarvia oli yksi Suomen merkittävimmistä kalastusalu-

eista. Merikarvia toimi erityisesti silakanpyynnin keskuksena aina sotavuosien alkuun saakka, jolloin alueella liikkui jopa toistasataa kalastuskuntaa. Kalastuselinkeinoon kukoistus vaikutti myönteisesti alueen yritystoiminnan kehitykseen.¹⁵ Yksi haastateltavistani kiteytti muutoksen seuraavasti: ”Sillon oli katto täällä niin paljon töitä, kun oli monta sahaa. Kala-astiatehtaat kävi ympäri vuoden. Sekin homma loppu. Siis kala-astioitten teko puusta kun tuli muovi.”¹⁶

Toisen maailmansodan jälkeen länsirannikolle rakennettiin raskasta teollisuutta.

Alueen pahimmaksi kuormittajaksi haastateltavat nimesivät Porin Mäntyluodossa sijaitsevan maaliteollisuuden titaanioksidipigmenttejä valmistavan Vuorikemia Oy:n tehtaan. Kemiran, joka perustettiin vuonna 1920 Valtion Rikkihappo- ja Superfosfaatti-tehtaiden nimellä, rakennuttama tehdas las-

9. Leena Rossi (1995) 'Yksilö ympäristöhistoriaan', teoksessa Leena Rossi & Hanne Koivisto (toim.) *Monta tietä menneisyyteen*, Turun yliopisto: Turku; Simo Laakkonen (2002) 'Työväestön ja ympäristön historia. Muistitiedon keruu – ratkaisu lähdeongelmaan?' *Työväentutkimus* 2002, 31–33.

10. Valtion ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu, Ouran saariston sisältödokumentti [WWW] Lounais-Suomen ympäristökeskus: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=14932&>. Luettu 30.11.2006; Kerttu Ellilä & Risto Ihantola (1983) *Ouran saaristo. Maisema, kasvillisuus, linnusto*, Satakunnan seutukaavaliitto. Sarja A: 143. Pori, 6, 10.

11. Haastateltava 5., synt. 1946.

12. Valtion ympäristöhallinnon yhteinen verkkopalvelu, Ouran saariston sisältödokumentti [WWW] Lounais-Suomen ympäristökeskus. <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=14932&>. Luettu 30.11.2006.

13. Päivi A. Karvinen & Anne Savola (2004) *Hiljaisuuden keitaat Satakunnassa*, HiljaPiSa. Ympäristöministeriö, alueidenkäytön osasto. Suomen ympäristö 691. Helsinki: Edita Prima Oy, 66.

14. Lauri Putkonen (toim.) (1993) *Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuurihistorialliset ympäristöt*, Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 16, Helsinki, 151; Ks. Maunu Häyrynen & Elina Luotonen & Elina Mustalampi & Elisa Bruk (toim.) (2006) *Tuntematon Saaristo. Selkämeren saariston eletty maisema*, Keuruu: Otavan kirjapaino Oy. Kirja sai alkunsa Turun yliopiston maisemantutkimuksen opiskelijoiden sekä henkilökunnan kiinnostuksesta Selkämeren kansallispuistohankkeeseen.

15. Eino Nikkilä (1937) 'Eräs merikarvalainen kalasauna', teoksessa *Suomen museo XLIV (44), v. 1937*, Suomen muinaismuistoyhdistyksen julkaisu. Helsinki, 108; Matleena Pekkanen (2002) *Rantabuoneita ja räätäkipaatteja. Merenmakuisia tarinoita Merikarvalta*, Merikarviaseura, 39.

16. Haastateltava 3., s. 1927.

ki vuodesta 1961 lähtien muun muassa rikkihappoa ja rautasulfaattia sisältäneet jätevetensä puhdistamattomina suoraan tehtaan edustalla olevalle merialueelle.¹⁷

- ”– Sen jälkeen kun tehtiin tuo Kemira, niin sen jälkeen alkoi vesi huononee.
– Millai se näky sitte?
– No kaikenmoista sakkaa. Sakkaa ja vahtoo veden päällä. (...) siellä Porin edustalla silakat, kun ne oli verkos ni niistä lähti nahka pois. Se oli niin kovaa happoo. Ja toiset oli silmättömiä. Siittä tuli sitte kova haloo. Että minkä takia niin kauheeta myrkkyy laitetaa vetee, että silakat tommoseks tulee. Sitte täyty alkaa jonkinmoisiin toimenpiteisiin. Mutta kyllä sitä [myrkyllistä jätevettä] kauan vielä laskettiin.”¹⁸

Massiiviset jätevesipäästöt muuttivat meren Vuorikemian tehtaiden edustalla niin happamaksi, että kalat ja hylkeet eivät voineet alueella elää. 1970-luvun puolivälistä lähtien kalastajat alkoivat Porin edustalla saada saaliikseen silmävikaisia silakoita, mutta tutkimustulosten ristiriitaisuuksista johtuen ei Vuorikemian saasteiden ja silakoiden sairauksien välistä yhteyttä voitu tieteellisesti todistaa.¹⁹ Mutta vapaa-ajankalastajien paikallinen ympäristötietoisuus oli alkanut herätä jo ennen Vuorikemian suurta julkisuutta saanutta katastrofia. Yksi vanhimmista haastateltavista kertoi seuraavasti havainnoistaan 1950-luvun alun Kokemäenjoesta ja Porin edustalta:

”Kokemäenjoki oli pahas mallis silloin viiskymmentäluvun aluus, sanotaa että olisko viiskymmentäkaks, viiskymmentäyks vuonna, kun me ensimmäisiä kertoja menimme sodan jälkeen sitte silakkakaupalle Porii täältä näin [Merikarvialta]. Meil oli pari tonnii silakkaa mukana, suolasilakkaa ja siin oli vähän maustekalaa ja suolattuu silakkaa eri kokosis astiois. Vietii Pihlavaa ja siittä mentii sitte Porii ja lehtee ilmotus ja myytii silakoita sielä. Kylä Porin joki, kylä se oli pahas kunnos silloin. Kylä se haisi ja siin oli semmosia oikeen semmosia paskahattaroita. Ja sitte kaikki nämä tehtaat jokivarres lykkäs vetes sinne. (...) Ja

Pihlavanlahti, kylä sekin oli paha. Kylä se haisi...”²⁰

Kalastajat havaitsivat siten merkittäviä muutoksia asutuskeskusten lähellä jo varhain, mutta ulompana Merikarvian ja Ouran alueella meriluonto muuttui vähitellen. ”Se muutos, mikä ympäristössä tapahtui, tuli niin hitaasti, ettei sitä heti huomannut”, totesi yksi haastateltavistani.²¹ Mutta vähitellen rakkolevä katosi rantavesistä ja rantakallioiden vesirajaan alkoi ilmestyä ilkeän vihreää ukonpartaa, joka likasi pyydyksiä. Eräät kalastajat yrittivät välttää pyydysten likaantumisen laskemalla verkkonsa vähitellen yhä ulommaksi. Lopulta saasteet kävivät kuitenkin myös Ouran kalastajien pyydyksiin.

Yksi kalastaja kuvaili miten 1970- ja 1980-luvulla kalastettiin tarkalla aikataululla verkkojen livoittumisen²² välttämiseksi: Verkot laitettiin mereen illalla varttia yli yhdeksän ja koettiin noin kolmen tunnin kulluttua ylös. Jos ne laitettiin veteen liian aikaisin, esimerkiksi seitsemältä illalla, olivat verkot täynnä tymepeältä haisevaa sitkeää massaa, joka koostui lähinnä ukonparran haituvista. Likaiset verkot oli suljettava mustiin jätösäkkeihin ja jätettävä kallioille kesäaurinkoon muutamaksi viikoksi, jotta ukonparta mätäni ja irtoaisi verkon solmuista. Kun säkin avasi, oli sieltä ”lehahtavaa lemmua juostava pakoon”.²³ Ei ihme, että kalastajien huoli alkoi vähitellen koskea koko meriympäristön tilaa. Yksi kalamiehistä ilmaisi huolensa sanomalla: ”Kyllä tuo Itämeri on oikea saasteiden kirnu”.²⁴

17. Reijo Oravainen (2005a) *Vuosityhteen veto Kokemäenjoen ja Porin edustan merialueen yhteistarkkailusta vuodelta 2004*, Kokemäenjoen vesistön vesiensuojeluyhdistyksen julkaisu 524, Pori, 43.

18. Haastateltava 3., s. 1927.

19. Pekka Salmi & Juhani Salmi (1991) *Silakan kalastuksesta monilajikalastukseen. Pohjois-Satakunnan rannikon ammattikalastuksen muutokset*, Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen julkaisu 30. Helsinki, 113, 116.

20. Haastateltava 4., s. 1935.

21. Haastateltava 8., s. 1955.

22. Monissa selvityksissä ja tekemissäni haastatteluisa on käytetty termiä verkkojen *livoittuminen*. Suomen ympäristöministeriö käyttää kuitenkin termiä *limoittuminen*.

23. Haastateltava 8., s. 1955; Pirjo Honkasalo (2005) 'Kahden silminäkijän lausunto', *Vesitalous* 2, 58.

24. Haastateltava 2., s. 1922.

Merikarvialainen vapaa-ajankalastaja ja itsehety 'paatti' perämootoreineen. Tekninen kätevyys tekee liikkumisesta vaivatonta ja on siten olennainen osa paikallista ympäristötietämystä. Kuvan on ottanut Elina Luotonen 1999.

Kirkastuva merivesi

Länsirannikolla ensimmäiset kaupungit, etunenässä Pietarsaari ja Rauma, aloittivat vesiensuojelun jo 1930-luvulla. Laajemmin kaupungit ryhtyivät toimeen sotien ja jälleenrakennuskauden jälkeen 1960- ja 1970-luvulla.²⁵ Yksityinen sektori ja valtiovalta tulivat kuntien vesiensuojelutoimien vana-vedessä. Valtion omistama Vuorikemia Oy, nykyinen Kemira Pigments Oy, rakennutti ensimmäiset jätevedenpuhdistamot tehtailleen vuonna 1973 ja puhdistusprosessia tehostettiin merkittävästi vuonna 1997.

Vähitellen niin kaupunkien kuin teollisuudenkin vesiensuojelutoimet alkoivat näkyä vedenlaadussa. Tutkimuksien mukaan Porin edustan merialueen laatu on parantunut 2000-luvulle tultaessa.²⁶ Haastateltavien mukaan esimerkiksi aiemmin yleisiä ”paskahattaroita” tai pyydysten limoittumisongelmia ei enää ole. Mutta siinä missä Porin edustan rehevöityminen on hidastunut, vaihtelee Merikarvian merialueen tila lieväs-

ti rehevästä rehevään.²⁷ Haastatteluissa kalastajat mainitsivat merialueen rehevöitymisen perussyynä seudun historialliset maankäytön muutokset ja veden samentumisen vaihteluiden syynä vuodenaajat ja niiden vaihtelut.

”Kylä ne joista tulee ja ympäristömyrkyistä. Kaikki nämä joet täältä ja nevat on kuivattu ja kaikki ojat johtaa katto jokeen. Ja joki tuo ne tänne alas. Tämon kaikki rehevöityny nämä alueet tästä. Mä olin joskus kahdeksankymmenenviiden [1985] jälkeen lohipyynnin keväällä [Ouran ulkopuolella avomerellä]. Mä tua kattelin sitte sitä vettä päivällä että kuinka likasta ja paskasta se on ja mulla oli semmonen punanen lippo. Se oli värikäs se punanen se liina siinä ja mä laitoin sen sitte sinne veden alle. Ni suurin piirtein semmonen kuuskymmentä senttiä ni sitä ei näkyny enää sitä kirkasta lippoo sielä. Se oli niin likasta se vesi keväällä. Kesän aikana sitte se muuttuu, kun on vaan luodetuulia, friskiä luodetuulia ja kirkkaita voimakkaita tuulia ni silloin se muuttuu sitte kesän myötä.”²⁸

Myös muut vapaa-ajankalastajat ovat havainneet meriveden laadun parantuneen ja kirkastuneen, mutta yhä vielä etelä- ja kaakkoistuulten sekä samansuuntaisten merivirtojen mukana tulee rehevöityneemmältä Itämeren päältäan suunnalta sameaa merivettä. Pohjoistuulien aikana puolestaan on ”kirkkaat, puhtaat vedet”.²⁹

Kalakantojen muutoksia ja tulokaslajeja

Ourasta saadaan nykyään saaliiksi pääasiassa ahventa, siikaa, madetta ja kuhaa. Haastateltavien mukaan saaristorannikon kalakannoissa ja kalojen käyttäytymisessä on kuitenkin tapahtunut toisen maailmansodan jälkeisenä aikana suuria muutoksia. Vapaa-ajankalastajat arvelivat meriveden saastumisen ja harmaahylkeiden lisääntymisen vaikuttaneen eniten kalojen esiintymiseen ja käyttäytymiseen.

Itämeren jo uhanalaiseksi joutuneet hylkeet alkoivat lisääntyä metsästyksen loputtua ja Itämeren ympäristömyrkkypitoisuuk-

sien vähennyttyä. Pohjanlahdella erityisesti harmaahylkeen kannat kasvoivat.³⁰ Runsas-tuneet hylkeet vaikeuttivat kalastusta ajamalla kalat joko lähelle rantojen matalia vesiä tai kauas ulkomeren syvänteisiin. Lisäksi jotkut hyljeysilöt oppivat syömään kalat verkoista, mikä alkoi uhata etenkin ammattikalastuksen kannattavuutta. Harmaahylkeen takia Ouran alueelta ei enää saada saaliiksi juurikaan lohia.³¹

Kalalajeista lähes täysin hävinneiksi nimettiin yleisimmin meriharjus, vimpa, härkäsimpli ja rasvakala. Ouran saariston meriharjus on ainoa Suomen rannikolla esiintyvä merikutuinen harjus ja siksi se on luokiteltu uhanalaiseksi. Myös silakka, siika ja turska ovat vähentyneet, kuha puolestaan on melko uusi tulokas. Turskan ja kuhan kantojen muutokset haastateltavat selittivät Itämeren suolapitoisuuden muutoksilla. Turskan mäti tarvitsee kehittyäkseen suolaisen veden, kun kuha puolestaan viihtyy ja lisääntyy makeammassa murtovedessä. Haastateltavat kertoivat turskasta ja kuhasta seuraavasti:

”Kirkas jakoavain ja siihen pisti koukut ja laski narun kans lähelle pohjaa, niin siitä sai nostaa ylös ja oli turska. Se syö kaikkia mikä kiiltää tai mikä vaan vähänkin liikkuu. Sitte se söi vielä aina kilon savee siihen päälle, kun se ohmotti sielä pohjas. Savee maha täynnä ja kiviä.”³²

”Sitä [turskaa] oli paljo. Sitä on ollu ennen sotaa. Sitä onkittii oikeen katto. Ouran takaa sai pitkälläsiimalla. Ja sitte se oli välis pois ja nyt sitä oli sitte taas seittämänkymmentäluvulla. Sitte se hävis pikkuhiljaa. Täällä on liian makeeta vettä. (...) Toissavuonna alko tulee kuhaa. Sitä ihmeteltiin, kun kuha tuli verkkoon, että mikä kala tämä on.”³³

Vapaa-ajankalastajat kykenivät siten muistitiedon avulla tarkastelemaan yksittäisen kalalajin kantojen päämuutoksia hyvinkin luotettavasti lähes seitsemän vuosikymmenen ajalta. Eräiden kalakantojen vähentyessä tai hävitessä Selkämeren rannikolta jopa kokonaan, niiden tilalle ilmestyi toisia. Välillä saatiin saaliiksi myös erikoisempia eliöitä:

”Mä sain viimekeväänä semmosen elävän, että meinasin hypätä pois paatista, ko se tuli verkon mukana. Ei se ny iso ollu, mutta niinko tua sun nauhuri, ni sen kokone [minidisc, halkaisija 10 cm]. Se oli joku rapu. Se oli mulla täällä tuvaas, pesuhuonees. Pesufadis se ol juu, mutta ei se piru pysyny sielä. Kun mä menin aamulla kattomaa, ni pesufati oli tyhjä ja sitte mä rupesin sitä hakemaa ni se oli parven alla. Se oli siä seinäs kii. (...) Nua ravut justiinsa ja nämä eskoottiset [sic.] kalalajit mitä tääl on ne tulee kato laivojen pohjavesitankeis. Ko laiva ottaa painolastia, että alus on vakaa ja kulkee vakaasti, ni sillonko se imee vettä sisälles ni sillon menee tankkiin kaikki mitä siä sattuu olemaan laivan pohjan alla. Sitte ko ne tulee tänne Suomee, ni Mäntyluotoon, ne puhaltaa vedet uloos. Sillai ne tulee ne uudet kalakannat tänne sitte. Toiset sitte elää, toiset kuolee heti.”³⁴

Vapaa-ajankalastajat olivat siten hyvin selvillä myös tulokaslajeista ja niiden leviämismekanismista. Tulokaslajit uhkaavat Itämeren ekosysteemiä kun alueelle ilmaantunut uusi laji alkaa lisääntyä siinä määrin, että se alkaa syrjäyttää paikallisia lajeja tai muuten muuttaa alueen ekosysteemiä. Kalastajan

25. Länsirannikon edelläkävijäkaupungeista ks. Simo Laakkonen, Sari Laurila, Marjatta Rahikainen (toim.) (1999) *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen*, Suomen Historiallinen Seura: Vammala, 91–106, 125–142, 175–188, 209–228.

26. Oravainen (2005a) 43–44, 55.

27. Reijo Oravainen (2005b) 'Luvian, Porin ja Merikarvian edustan merialue', teoksessa Maija Sarvala & Jouko Sarvala (toim.) *Miten voit, Selkämeri?* Ympäristön tila Lounais-Suomessa 4. Lounais-Suomen ympäristökeskus: Turku, 66, 85, 87.

28. Haastateltava 4., s. 1935.

29. Haastateltava 1., s. 1920; haastateltava 2., s. 1922; haastateltava 3., s. 1927; haastateltava 5., s. 1946; haastateltava 6., s. 1950; haastateltava 7., s. 1950 ja haastateltava 8., s. 1955.

30. Ks. Juha Ylimaunu (2000) *Itämeren hylkeenpyyntikulttuurit ja ihminen-hylje -subde*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki.

31. Haastateltava 1., s. 1920; haastateltava 3., s. 1927; haastateltava 4., s. 1935; haastateltava 5., s. 1946; haastateltava 6., s. 1950; haastateltava 7., s. 1950 ja haastateltava 8., s. 1955.

32. Haastateltava 7., s. 1950.

33. Haastateltava 3., s. 1927.

34. Haastateltava 4., s. 1935.

Talvikalastusta Ourassa vuonna 1981. Pääsaalislajina oli tälläkin pyydöllä turska. Kuvaaja on Seppo Keränen.

”pesufadissaan” pitämä eksoottinen rapu ei ole Selkämerelläkään mikään ihme, sillä Itämeren alueelle ilmaantuu alusten painolastivesien mukana jatkuvasti uusia lajeja maailman kaikilta meriltä ja mantereilta Antarktista lukuun ottamatta.³⁵

Päinvastoin kuin kaupunkien merialueilla ei Ouran saaliskalojen maussa oltu vuosien varrella huomattu muutoksia. Haastateltavat olivat kuitenkin kiinnittäneet huomiota kalojen mahdollisiin myrkkypitoisuuksiin:

”Ykstoistakilosen hauen mä olen saanu. (...) Kylä maar siinä voi olla niin paljon elohopeeta niin isos haues, ettei sitä viitti enää syödäkään. Kun ne sanoo, mitä isompi hauki sitä enämpi elohopeeta.”³⁶

”Kalakaveri sai yhdeksän kilon mateen. Niin ei sitä varmaan enää sais syödäkkään. Aatteles, kun sen maksan syöt niin kyllä siinä on varmaan monen vuoden dioksiinit.”³⁷

Myrkkyajattelu juontaa juurensa ilmeisesti ympäristöuutisointiin sekä suomalaiseen terveysvalistukseen³⁸ eikä se ole niinkään sidoksissa yksilön tekemiin omakohtaisiin

havaintoihin. Yleisesti kalaa pidettiin kuitenkin hyvänä ja terveellisenä ravintona.

Kauttarantain oli kauniimmat kesät

Mielenkiintoinen, kaikkien haastattelemieni vapaa-ajankalastajien kokemuksiä yhdistävä ympäristöteema olivat muutokset ilmastossa ja säätiloissa. Tämän ottivat kaikki haastateltavista esille osoittaen suurta huolta ympäristöönsä kohtaan. Havaintojen perusteella nykyisiä säätiloja ja vuodenaikoja leimasi ennakoimattomuus ja epävarmuus, enää ei ollut havaittavissa selvää taitekoh-
taa, joka erottaisi esimerkiksi syksyn ja talven toisistaan. Seuraavassa on lainaus yhden talvea odottaneen vapaa-ajankalastajan havainnoista. Apunaan hänellä olivat itse tehdyt kalenterimerkinnot:

”Tos on ny katos: syyskuus kuu syntyy etelätuulella. Etelätuulta on piisannu ja lokakuus syntyy lounastuulella kuu. Se kuukausi oli lounastuulta, etelätuulta. Nyt syntyy taas marraskuus toinen päivä kolme kaksikymmentäviis aamulla, silloin oli tuuli eteläs. Saa nähdä ny sitte kestäkö se tämän kuukauden etelätuulta, että päätuulet on

eteläs. Että se menee joulukuun puolelle pitkälle ennenko tulee talvi. Ei etelästä talvee tuu. Kylä se käy idäs ja tulee pieni pakkanenki välillä, mutta tua päätuulet on sielä. Se on ainaki pitäny paikkas tähää asti.”³⁹

On syytä laittaa merkille, että kaikki kalastajat eivät luottaneet ”miesmuistiin”, vaan muutamat pitivät tarkasti kirjaa luonnonolojen muutoksista ja esimerkiksi saaliista, jolloin he pystyivät tekemään perusteltuja päätelmiä pitkäaikaisista muutoksista. Talven pituuteen ja jäiden kestävyYTEEN liittyi suurempaa epävarmuutta kuin ennen. Tätä kuvattiin yleensä kertomuksilla siitä, miten myöhään kevättalvella oli mantereelta voitu mennä Ouraan jäitä pitkin. Eräs haastateltavistani kertoi, miten hän oli vuoden 1940 vappuna vienyt hevoskuormallisen ruokaa ja tarvikkeita sotilaille, jotka olivat Ouran luotsituvalla. Hän oli koko matkan tarkkailut hevosen kavioita ja ollut valmis hyppäämään pois kuorman päältä, jos olisi nähnyt niiden painuvan sulaan. Jäät kuitenkin kestivät niin meno- kuin paluumatkan.⁴⁰

Merkittävin muutos säässä, joka oli pantu merkille, oli tuulisuuden lisääntyminen, samoin tuulensuunnan nopeat vaihtelut.

”Meki käytiin, Hilja ja mun äitini, suvella käytiin pitkälläsiimalla. Ahvenia pyydystettiin. Koko heinäkuu pyydystettiin. Oli niin kuuma, että siihen aikaan [ennen sotia] kun oli naisilla liinanen pääs niin he kasteli liinasen meriveteen ja sitte se pantii päähän. Oli niin kuuma, ettei voinu muuten olla. Ahvenia tuli, komioita isoja ahvenia. (...) Ei mitää kauheita tuulia ollu, kun pysty soutamaan. Hiukan tuuli flatkutti vähäsen vaan ja sitte se tyveni siihen. Ehtoisin aina tyveni. Semmosia ilmoja ei enää ol ollu. Tuulee niin usein. Ja sitte se ilma tekee tämmöstä näin. Se vaihtaa niin äkkiä suuntaa. Tuulee etelästä pohjosee ja pohjosesta etelään taas takasin. Itään ja tonne ja taas sieltä kieppaa ihan vuorokauden aikana takasin. Menee niin äkkiä.”⁴¹

Toinen haastateltava kertoi vastaavalla tavalla säiden muuttumisesta: ” (...) kun meri käy vielä pohjoisesta niin se saattaakin

tuulla jo etelästä. Se on niin äkkiä vaihtanut, että tuuli käy vasten merta. Se kieppuu niin kauheesti. Ja sitte yöt oli ennen aika rauhallisia, niin nyt tuulee öisinkin. Kylä se on tua tuuli lisääntynyt. Mä sanon, että kyllä nyt olis tuulimyllyjen paikka. Joku sano, että ei kannata tuulimyllyjä tehdä, kun talvella ei tuule yhtään. Nykyään tuulee talvellakin.”⁴²

”Ilmat on muuttunut, ihan selvästi on muuttunut. Kylä ennen maailmas, ni ne alko juhannukselta, alko luodetuulet. Rupes luoteesta tuulemaan. Tuuli melkein poikkeuksetta joka päivä luoteesta ja ehtoolla tyveni. (...) Kylä oli komiaa. Sen tiesi, että se ehtoolla tyvenee, että merelle ja kalaa on.”⁴³

Kenen tieto kelpaa?

Suurimmat haastateltavieni kuvailemat ympäristömuutokset Selkämeren saaristorannikolla olivat merialueen saastuminen, rehevöityminen, pyydysten limoittuminen sekä muutokset kalakannoissa. Myös sään ja ilmaston muutoksista oltiin huolestuneita.

Ensimmäiset meriympäristössä tapahtuneet muutokset oli pantu merkille toisen maailmansodan jälkeen. Vanhimmat merikarvialaiset vapaa-ajankalastajat olivat nähneet jo 1950-luvulla Kokemäenjoen ja Porin edustan merialueen tilan huonontuneen. Muutokset ilmenivät Ouran saaristossakin vähitellen. Kalat pakenivat likaista vettä, hylkeiden lisääntyminen tyrehtyi. Kirkkaat, puhtaat kalavedet muuttuivat sakkaiseksi ja rehevöityneeksi, verkot painuivat pohjaan saasteiden kirnuksi. Sen lisäksi julkisessa

35. Aiheesta tarkemmin ks. Erkki Leppäkoski & Sergej Olenin (2001) *The meltdown of biological peculiarities of the Baltic Sea. The interaction of natural and man-made processes*, *Ambio* 4/5, 202–209.

36. Haastateltava 3., s. 1927.

37. Haastateltava 6., s. 1950.

38. Pirkko Leino-Kaukiainen (1999) 'Vesistöistä viemäreiksi. Vesiensuojelu Suomessa 1945–1970', teoksessa Simo Laakkonen & Sari Laurila & Marjatta Rahikainen (toim.) *Harmaat aallot. Ympäristönsuojelun tulo Suomeen*, Suomen Historiallinen Seura: Helsinki, Historiallinen arkisto 113, 57–62.

39. Haastateltava 4., s. 1935.

40. Haastateltava 2., s. 1922.

41. Haastateltava 3., s. 1927.

42. Haastateltava 6., s. 1950.

43. Haastateltava 4., s. 1935.

Ouraluodon ryssänkasarmi ja luotsitupa, jonne haastateltava oli vienyt vappuna 1940 hevosella jäätse tarvikkeita. Merikarvian kunta.

keskustelussa vaarallisiksi luokitellut kemikaalit sekä näiden aiheuttamat ympäristötuhot havahduttivat monet vapaa-ajankalastajista miettimään aluksi saaristorannikon meriluonnon ja lopulta koko Itämeren haavoittuvuutta.

Haastatteleman kalastajat arvostivat kokemusperäistä ympäristötietämystä. Tämä on ymmärrettävää, koska kalastajat kykenivät arvioimaan muutoksia yleisesti yli puolen vuosisadan puitteissa, joissakin tapauksissa aina 1930-luvulta saakka, ja vertailemaan kokemuksiaan muiden kanssa. Monet pitivät tarkasti kirjaa luonnonmuutoksista. Omiin kokemuksiin sovellettiin usein julkisuudessa esillä ollutta niin sanottua asiantuntijätietoa. Varsin monet meriympäristössä, esimerkiksi kalakannoissa tapahtuneet muutokset saatettiin ensin havainnollistaa omaan kokemukseen ja suulliseen perinteesseen perustuvalla tietämyksellä, minkä jälkeen johtopäätöksiä selitettiin tai perusteltiin luonnontieteilijöiltä välittyneiden käsitysten pohjalta.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa esiintyy erilaisia asiantuntijoita ja näiden välisiä valtasuhteita. Varsinkin ympäristöongelmis-

ta puhuttaessa on luonnontieteeseen, sen instituutioihin ja professioihin perustuva asiantuntijuus arvostetussa asemassa.⁴⁴ Sen sijaan paikalliseen ympäristötietämykseen näkemyksensä perustavat käytännön asiantuntijat haluavat esiintyä jopa nimettöminä, koska he eivät ilmeisestikään koe nauttivansa julkisessa keskustelussa vastaavaa luottamusta kuin luonnontieteilijät.

Ympäristöasioissa tiedeasiantuntijuutta ja käytännön asiantuntijuutta tarvitaan kuitenkin aina täydentämään toisiaan. Paikallisen tietämyksen avulla on mahdollista selvittää ympäristökysymyksen sellaisia teemoja, ajanjaksoja ja alueita, joista ei välttämättä ole saatavilla lainkaan luonnontieteellistä tutkimustietoa. Kokemusperäisen paikallisen ympäristötietämyksen tuominen asiantuntijätiedon rinnalle auttaa meitä kirjoittamaan kulttuurisesti monimuotoista Itämeren ympäristöhistoriaa. ■

44. Kimmo Saaristo (2002) *Avoin asiantuntijuus. Ympäristökysymys ja monimuotoinen ekspertiisi*, Nykylä kulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66. Jyväskylän yliopisto, Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 119–121.